

Kristianstads Naturskyddsförening
under 50 år

Av Torsten Andersson

Kristianstads Naturskyddsförening under 50 år

AV THORSTEN ANDERSSON

Upprinnelsen till Kristianstads Naturskyddsförening kan sökas tillbaka till hösten 1915. Den 12 oktober detta år inlämnade hovrättsrådet Sommar Bruzelius en motion till Kristianstads stadsfullmäktige, vari han framhöll värdet av ett rikt fågelliv och betydelsen av effektivt skydd för vilda fåglar. Med hänvisning till förhållanden i Malmö och särskilt Landskrona skriver han bl. a.: ”Den vackra natur vi ha vid Helgeå, i Tivoli och Udden, skulle säkerligen mycket förhöjas, om åt den kunde givas liv genom talrika vattenfåglar, och skulle ett gott resultat i detta avseende ernås genom att dels fridlysa jakten på stadens strand exempelvis från och med Udden norrut till vattenintaget, och dels förskaffa sig jakträtten å motsatta stranden och sedan freda jakten även där.”

I sitt yttrande över motionen sade sig drätselkammaren till fullo dela åsikten, att de föreslagna åtgärderna skulle avsevärt bidra till trevnad för stadens innevånare. Jakträtten å stadens jordar, innefattande jakten på sjöfågel utmed Helgeåns östra strand, var emellertid utarrenderad till den 1 juli 1920 och jakträttsinnehavaren ville inte häva kontraktet i förtid. Vid förhandlingar med strandägarna på Helgeåns västra sida hade det visat sig omöjligt att för stadens räkning förvärva jakträtten där. Med anledning härav beslöt fullmäktige att motionen för tillfället icke skulle föranleda någon åtgärd.

Hösten 1920 återupptogs frågan om åtgärder till skydd för fågellivet i stadens omgivningar, denna gången av dåvarande löjtnanten Fritz Berg von Linde. Hans förslag upptogs som motion av fullmäktigeledamoten, kapten Fritz Bruzelius, kusin till den tidigare motionären. Bl. a. framfördes här följande synpunkter: ”Med beklämning måste man lägga märke till att fåglarna här ej åtnjuta det skydd, som de kunna göra anspråk på. Ingenstädes äro de helt skyddade och under jakttider äro de nästan alla och överallt hårdt jagade. — — — Fåglarnas misstroende mot människan har också blifvit så stort, att man endast genom att iakttaga ett mycket doldt och försiktigt uppträdande kan komma dem på närmare afstånd.” Situationen var den att från Araslövssjön till Hammarsjön bedrevs hänsynslös jakt med eller utan laglig rätt. Olovlig jakt på svanar och andra simfåglar under vårmånaderna var inte

ovanlig. Fasaner, som tidigare hade utplanterats i stadens omgivningar, var helt utrotade, harar och raphöns förekom endast i mycket ringa utsträckning. För småfågellarna var inte sörjt annat än med starholkar. I Tivoliparkens fågeldammar fanns endast något enstaka svanpar och några andra vingklippta simfåglar. Vid sin behandling av den nya motionen ställde sig drätselkammaren också denna gången positiv till syftet men befarade att kostnaderna för vakthållning och andra åtgärder i samband med fridlysning skulle bli väl höga, om staden själv skulle ta hand om saken. I stället ansåg man, att intresset bättre skulle kunna tillgodoses av en förening, bildad på enskilt initiativ och, om så kunde visa sig motiverat, understödd genom kommunalt anslag.

Sålunda direkt uppmanade att söka bilda en förening startade de båda männen bakom motionen förberedelserna härför. Kallelse utfärdades till ett sammanträde på Frimurarehotellet den 27 april 1921, då ett 30-tal intresserade infann sig och beslöt att bilda Kristianstads Naturskyddsförening. En styrelse tillsattes, bestående av följande 10 ledamöter:

Grosshandl. A. Andersson,
 Fabrikör G. A. Berglund,
 Löjtnant A. F. Berg von Linde,
 Kapten F. S. Bruzelius,
 Majoren o. drätseldirektören, frih. E. Cederström,
 Kaptenen, friherre O. Palmstierna,
 Regementsläkaren E. Heijbel,
 Stadsarkitekten P. L. Håkanson,
 Kapten Christian Roth och
 Stadsombudsman J. Sjöholm.

Styrelsen fick i uppdrag att inkomma med förslag till stadgar, att söka förvärva jakt- eller skydds rätt till lämpliga områden, att vidtaga skyddsåtgärder för fågellivet samt att sedan verksamheten kommit i gång söka anslag från stadsfullmäktige. Omedelbart efter detta konstituerande möte, som alltså markerar föreningens tillkomst, sammanträdde styrelsen och utsåg kapten Bruzelius till dess ordf. och löjtnant Berg von Linde till sekr. Vid nästa sammanträde valdes kapten Palmstierna till vice ordf., stadsombudsman Sjöholm till skattmästare och kapten Roth till föreningens tillsyningschef.

Föreningens förste ordf., *Fritz Sommar Bruzelius*, var född 1871 i Österslövs gamla prästgård. Han blev officer vid Norra Skånska infanteriregementet 1894, kapten 1909 och major i armén 1922. Han tillhörde stadsfullmäktige och senare kyrkorådet i Kristianstad, där han också var kyrkovård. Tidigt intresserad av jakt och fåglar, såväl vilda som tama, insåg han tidigt nödvändigheten av effektiva åtgärder för att rädda och berika det hotade fågellivet i stadens omgivning. Han var föreningens ordf. intill årsmötet 1937 men satt kvar i styrelsen till 1939. Vid sin avgång då hedrades han med Svenska Naturskydds-

förenings förtjänstplakett och kallades till föreningens hedersledamot. Han avled i Nosaby 1954.

Major *Fritz Sommar Bruzelius* (1871—1954).
 Naturskyddsföreningens ordf. 1921—1937.

Hans efterträdare som ordf. blev *Fritz*, eg. *Axel Fredrik Berg von Linde*. Han var född på Axelvolds säteri i Svalöv 1886, blev officer vid Norra Skånska infanteriregementet 1907 och utnämndes 1939 till överste på reservstat. Vid sidan om sin militära karriär medhann han också akademiska studier, blev fil. kand. i Lund 1910 och 2 år senare jur. kand. Han hade ovanligt mångsidiga intressen, såväl humanistiska som naturvetenskapliga och hade omfattande kunskaper om både fåglar och växter samt var speciellt intresserad av skogsvård. Som sekreterare i Kristianstads Naturskyddsförening under dess första 12 år nedlade han ett energiskt och intresserat arbete på uppbyggnaden av dess verksamhet, vilket han fullföljde, då han återkom som föreningens ordf. under åren 1937—40. Överste Berg von Linde avled i Ängelholm 1969.

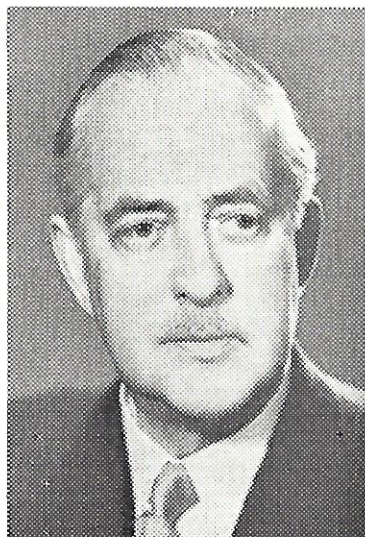
Överste *Axel Fredrik (Fritz) Berg von Linde* (1886—1969).
 Naturskyddsföreningens ordf. 1937—1940.

Hans efterträdare som föreningens ordf. blev frih. *Otto Palmstierna*, som dessförinnan, alltsedan föreningens tillkomst, varit dess v. ordf. Han var född i Stockholm 1871, blev officer vid Wendes artilleriregemente 1893 och kapten där 1905. Under en lång följd av år var han verkst. dir. i Östra Skånes Järnvägs AB. Han avled i Kristianstad 1943.

Kapten *Otto Palmstierna* (1871—1943). Naturskyddsföreningens ordf. 1940—1943.

Som Naturskyddsföreningens ordf. efterträddes han av borgmästare *Einar Dörning*. Han hade inträtt i styrelsen 1939 och varit v. ordf. sedan 1941. Förutom starka kulturella intressen, inte minst för stadens historia, hade Einar

Borgmästare *Einar Dörning* (1884—1971). Naturskyddsföreningens ordf. 1943—1960.

Dörning en varm känsla för naturen och för dess behov av skydd. I inte mindre än 17 år ledde han som ordf. denna förening, fram till 1960. Vid sin avgång kallades han till föreningens hedersordförande. Hans stora intresse för föreningen och dess syften tog sig också uttryck i hans önskan att detta ändamål skulle bli särskilt ihågkommet vid hans bortgång, som inträffade den 1 febr. i år.

Till Einar Dörnings efterträdare som föreningens ordf. valdes jägmästaren, frih. *Gösta von Friesendorff*, som emellertid redan följande år, våren 1961, avgick, varpå läroverksadjunkten *Ake Uddling* övertog ordförandeskapet. Redan flera år före sitt inval i styrelsen, 1948, hade han anlitats som föredragshållare och som ledare av exkursioner. Med honom fick föreningen som ledare inte en amatör utan en verklig vetenskapsman med vittgående och djupa kunskaper inom de områden, föreningen vill omfatta, och inte minst en enastående kännedom om just denna bygdens natur, dess fauna och flora. De år, Åke

Från föreningens årsmöte 23/3 1965. T. v. grosshandl. Sture Jönsson, föreningens sekr. sedan 1945, i mitten professor Carl H. Lindroth (föredragshållare), t. h. läroverksadjunkt Ake Uddling, föreningens ordf. 1960—1969.

Uddling ledde föreningens verksamhet, breddades denna kraftigt, vartill jag senare skall återkomma. Vid hans avgång 1969 övertogs ordförandeskapet av fru *Brita Stenström*.

Uppdraget som föreningens sekreterare sköttes som nämnts av Berg von Linde fram till 1933, därefter under 10 år av civiljägmästaren *Lars Gösta af Petersens* och från 1943 till 1945 av nuvarande länsjägmästaren *Knut-Erik Hägg*. Sedan dess, således i mer än 25 år, har detta maktpåliggande värv åvilat grosshandlare *Sture Jönsson*, som under så gott som hela denna tid också haft ansvaret för föreningens kassa och dessutom från 1962 till 1969 var föreningens vice ordf. — en hart när enastående prestation!

Föreningens syftemål finns angivet i § 1 av de stadgar, som antogs den 10 mars 1922 och som lyder sålunda: "Föreningens ändamål är att inom Kristianstads stad och närliggande områden verka för naturens skyddande mot fördärvliga och obefogade ingrepp samt särskilt verka för ett rikare fågelliv i Helgeån vid Kristianstad och angränsande sjöar." Samma formulering utgör ingressen till de nu gällande stadgarna, antagna 1949 och fastställda 1950. Vissa åtgärder för att nå de angivna syftemålen går som en röd tråd genom föreningens historia.

Redan från början inriktade man sig på att försöka arrendera eller på annat sätt erhålla jakt- eller skydds rätt inom områden av särskild betydelse för fågellivet. Medlemsavgifter, enskilda bidrag samt ett kommunalt anslag, som länge utgick med 300 kr per år, senare höjt till 500 kr, har i första hand använts för att betala sådana arrendeavgifter. Den första insatsen gällde Härlövs ängar, d. v. s. ängsmarkerna närmast väster om Helgeån och norr om Långebro. Redan den 15/5 1921 träffades överenskommelse mellan föreningens styrelse och Härlövs byamän om jaktarrendet inom ett större område härav för en tid av 25 år mot en årlig avgift av 250 kr. Kontraktet förnyades senare för ytterligare 25 år men upphävdes 1968 i samband med att staden förvärvade större delen av detta område. Från 1949 hade arrendet gällt Härlövs ängar i dess helhet och årsarrendet utgått med 500 kr.

I maj 1921 kunde styrelseledamoten *Otto Palmstierna* meddela, att Östra Skånes Järnvägs AB, där han innehade befattningen som trafikchef, beslutat att åt föreningen kostnadsfritt upplåta skydds rätten inom bolagets områden utmed Helgeån med undantag för ett mindre område vid Hedentorp. Från 1923 gällde samma förhållande betr. Kvarnbolagets område vid Barbacka, den s. k. Kvarnängen.

Kristianstads stad överlämnade 1922 dispositions rätten över den s. k. Överstens ö i Helgeån utanför Tivoliparken och tre år senare erhöll föreningen jakt- och delvis fiskerätten inom stadens områden på Ister näset, utmed Helgeån, i Björket och på Hammarsjögård. Slutligen arrenderade föreningen under åren 1949—64 delar av det fågelrika området Häslövs ängar på Hammarsjöns östra sida.

Som tillsyningschef över föreningens skyddsområde fungerade de första två åren kapten *Christian Roth*, därefter kapten *John Kinnander* från 1923 till 1930 och slutligen löjtnanten, sedermera majoren *Tage Lundin* till 1933. Detta år beslöts att i stället engagera särskild jaktvårdspolis eller jaktvårdsinspektör. Fr. o. m. 1969 har stadens hälsovårdsnämnd övertagit ansvaret för sådan tillsyn.

I syfte att befrämja ett rikare fågelliv lät föreningen under de första åren anlägga skyddsplanteringar och häckningsplatser inom sina skyddsområden, särskilt på Kvarnängen och Överstens ö. Uppsättning av holkar påbörjades 1922 och en intensifierad kampanj härför inleddes 1942. För utfodring av fåglar och andra djur under vintrarna, särskilt vid stark kyla, har föreningen också genom åren gjort stora insatser. God hjälp för detta ändamål har föreningen haft dels genom testamentarisk donation av fröken *Amanda Granat*, varigenom föreningen 1940 erhöll 5.000 kr, dels genom d:r *Friden Sandbergs* fond, stiftad 1950 med ett kapital av 1.000 kr, vartill sedermera överlämnats ytterligare medel. Under senare år har denna verksamhet kunnat bedrivas i stor omfattning tack vare bidrag ur landstingets anslag för vilt- och fågelvård. Föreningen har också tagit initiativ till uppsättning av fågelbord i stadens parker och själv bekostat egna sådana. Ett annat initiativ från föreningens sida har lett till nedläggning i Helgeån av tryckluftsledning under vintrarna, för att hålla öppna vatten för övervintrande fåglar. Första försöket härtill gjordes vintern 1962—63.

På förslag av föreningen har staden också låtit uppsätta ett par fågeltorn för att ge möjligheter för intresserade att studera fågellivet i stadens närhet. Det första av dessa tornen uppsattes 1962 vid Udden med utsikt över Hammarsjön, det andra 1964 på Näsbyfält med utsikt över Araslövssjön och Ister näset.*

Vid den tid, då föreningen bildades, förekom i dessa trakter ännu ganska intensiv jakt på svan. En av de första åtgärderna, som föreningens styrelse vidtog, var att begära fridlysning av denna fågel inom Kristianstads län, vilket också genomfördes. Detta lovvärda initiativ fick ganska snart till följd att svanen blev fridlyst i hela landet. Föreningen medverkade i övrigt till att vissa andra fågelarter fick samma skydd, bl. a. blåkråkan, brushanen och kungsfiskaren, samt att jakträtten på vildgäss och änder förkortades. Genom annonsering i pressen och på annat sätt har föreningen också medverkat till att inskärpa hos allmänheten vikten av att gällande förbud mot lösa hundar under vissa tider, äggplockning etc. efterlevs.

Redan från starten hade föreningen uttalat ett starkt önskemål att söka återinföra utrotade fågelarter eller inplantera nya. Under ett antal år ägnades stora ansträngningar åt försök att på Hammarsjöområdet återfå en ordentlig

* Efter framställning av föreningen har beslutats att uppsätta ett tredje fågeltorn, på Hammarsjöns västra strand, nedanför Åsums Norregård.

stam av fasaner, som då var helt utskjutna där. Dessa insatser ledde också till önskat resultat. Likaledes återkom knölsvanen till stadens vattenområde efter att ha varit borta en del år. Däremot lyckades man ej trots stora ansträngningar få grågåsen att häcka här men som vintergäst passerar den Helgeåns vattenområde.

För att berika fågellivet i Tivoliparkens dammar lät föreningen 1931 anskaffa bl. a. par av stjärtänder, krickänder, årtor och svarta svanor. Dessa försök kröntes delvis med framgång och andra arter har sedan vid flera tillfällen inplanterats. Ett ytterst märkligt experiment av denna art inleddes 1939, då föreningen sökte återinföra den svarta storken eller odinsvalan, som sedan många år varit helt försvunnen ur vår svenska fauna. För insamlade medel — något mer än 1.000 kr — inköptes 10 fåglar från Hagenbecks i Hamburg. De placerades inom ett inhägnat område vid Ekenabben. Försöket misslyckades dock. Under år 1940 avled tre av de svarta storkarna — enligt vad som konstaterades till följd av inälvsmask. Ytterligare två dog inom inhägnaden medan tre lyckades ta sig ut från denna för att strax därefter påträffas döda. År 1943 beslöt man att sälja de två återstående storkarna till Landskrona stad men den ena hittades ihjälbiten dagen innan leveransen skulle ske.

Redan ganska snart efter föreningens tillkomst och genomförandet av de första skyddsåtgärderna kunde man glädja sig åt resultat: vilda fåglar började åter söka sig tillbaka till vatten och marker nära inpå staden. År 1924 räknades ett 50-tal änder i ån vid Tivoliparken och antalet växte de följande åren kraftigt. I årsberättelsen för 1925 har antecknats att följande fåglar då iakttagits på Isterån: brunand, skedand, kricka, årtor, enkelbeckasin, större strandpipare, brushane och flera arter av snäppor. Följande år observerades dessutom grönbenta snäppan och svarttärnan, 1927 rödspoven och bruna kärrhöken. Betr. den senare påtalades ett par studerandes klumpiga sätt att söka fotografera det häckande paret på nära håll, vilket skrämde fåglarna därifrån under resten av året. Vid föreningens 10:de årsmöte 1931 framhölls den stora skillnaden, som de gångna åren medfört i fråga om stadens fågelliv. Under vintrarna gästade nu åter stora flockar av vildgäss och svanor, som tidigare skrämts bort från stadens närhet av ohämmad jakt. År 1933 inträffade den glädjande tilldragelsen att ett äldre storkbo på Lillö kungsgård, som i många år varit obebott, åter tagits i besittning av ett storkpar. Sex år senare var det tyvärr åter övergivet.

Bland andra iakttagelser, som antecknats i protokoll eller årsberättelser kan nämnas följande. Under en månads tid år 1937 besöktes Araslövssjön av en kungsörn och under en vecka i februari samma år sågs större törnskatan eller varfågeln vid Lilla Lingenäset. Från 1948 föreligger den första uppgiften om rördrom i Hammarsjön och på Härlövs ängar och även mindre hackspetten iakttoogs då här. År 1952 häckade smådopping på en lokal i Gärds härad och samma år rapporterades besök av lodjur. Vid en exkursion till Håslövs ängar

1955 iakttoogs den smalnäbbade simsnäppan där. Vintern 1958 antecknades för första gången ett större antal kanadagäss i Helgeån, där deras antal sedan dess kraftigt ökat.*

I sin strävan att skydda vissa sidor av djurlivet och naturen har föreningen också vidtagit åtgärder mot skadegörande fåglar och andra djur. Redan 1922 ansöktes om tillstånd att lägga ut gift på renhållningsverkets områden för decimering av kråkstammen och 1924 utverkades skottpengar på kråkor från hushållningssällskapet. Från 1938 vidtog åtgärder mot den växande skrattnåsstammen. Vildkaninen utgjorde tidvis en svår plåga, som för första gången påtalades 1933 och som särskilt omkring 1960 blev föremål för kraftiga åtgärder.

Utöver insatser till skydd för fågellivet förekom mera sällan andra åtgärder under föreningens första decennier. I början på 1930-talet gjordes framställningar för att få den intressanta floran i den s. k. Lillö lund invid Lillö kungsgård skyddad, vilket dock ej lyckades. År 1938 yrkade Einar Dörning på åtgärder till skydd för vegetationen på Ekenabben. Man uppmätte då bl. a. de större ekarna där, vilka höll 2—4 m i omkrets och beräknades ha en ålder av 150—250 år. Kapt. John Kinnander, ivrig botanist, överlämnade 1939 till föreningen en av honom utarbetad redogörelse och förteckning över mindre vanliga växter inom Kristianstads län.

När Einar Dörning 1943 övertog ordförandeskapet i föreningen framhöll han önskvärdheten av att föreningens verksamhet, som dittills nästan uteslutande koncentrerats på fågelskydd, måtte länkas in på mera allmänt naturskydd, i det han framhöll att arbetsuppgifter i detta avseende inte saknades. Dessa synpunkter understrykes också i de nya stadgar, som föreningen antog 1950. Genom bestämmelserna i 1952 års nya lag om naturskydd tilldelades också föreningar av detta slag uppgiften att vara remissinstanser, när det gällde naturskyddsärenden inom resp. förenings verksamhetsområde. Många sådana ärenden har också behandlats och dessutom har utvecklingen bevakats i fråga om en del ur naturvårdssynpunkt negativa förslag, t. ex. planer på invallning och uppodling av Håslövs ängar, reglering av Immeln, anläggning av flygskjutfält söder om Stenshuvud, exploatering av Härlövs ängar, naturförstörelse genom grustäkter etc. I flera fall har de framförda synpunkterna beaktats, i andra icke. En beaktansvärd insats har föreningen bl. a. gjort genom att tidigt reagera mot användning av giftiga besprutningsmedel längs vägkanter, vägbindningsmedel etc. Länets vägförvaltning tog intryck av denna hänvändelse och efterhand har dessa synpunkter beaktats också på andra håll i landet.

I 1950 års stadgar anges som en viktig uppgift för föreningen att genom anordnande av föredrag, utgivande av publikationer och dylikt söka väcka

* Många av dessa iakttagelser gäller säkerligen arter, som sedan länge, mer eller mindre kontinuerligt, förekommit här men som av olika anledningar inte tidigare observerats.

och underhålla intresset för naturen, dess skydd och vård. Redan från början bedrev föreningen en viss föreläsningsverksamhet, närmast i samarbete med KFUM:s föreläsningförening. Exkursioner ordnades också. Bl. a. hölls föreningens årsmöten 1929, 1932 och 1933 i form av båtutflykter på Helgeån och i Araslövssjön samt 1939 i samband med en utflykt i södra Skåne. Man gjorde också exkursioner till Flötön och Håslövs ängar. År 1942 väcktes förslag att en verklig fågelkännare skulle tillkallas för att leda en exkursion. Styrelsen ansåg emellertid att det skulle ställa sig för dyrt, då en sådan expert ansågs behöva flera dagars vistelse här för att förbereda och planlägga utflykten. Under senare år har föreningsmedlemmarna emellertid kunnat glädja sig åt handledning av skickliga och kunniga exkursionsledare. Särskilt har föreningen i Åke Uddling haft tillgång till en utomordentlig expert. Han engagerades första gången av föreningen för en exkursion i maj 1946 till Håslövs ängar och han har sedan dess lett ett stort antal utflykter, såväl längre som kortare. Hans tidiga morgonvandringar i Björket eller på Udden någon dag i slutet av maj har blivit en särskild tradition liksom de årliga svampexkursioner, som adjunkten Uno Holmberg lett under en följd av år. Åke Uddling har också beredvilligt ställt upp som föreläsare och dessutom förmedlat många andra föreläsare till årsmöten eller övriga föreningssammanträden. Antalet föreläsningar och exkursioner har ökat så gott som kontinuerligt för varje år. Under de gångna 50 åren har anordnats mer än 70 föreläsningar och ett 60-tal exkursioner. Dessutom har föreningen själv arrangerat eller medverkat vid anordnande av kurser av olika slag. Genom utdelning av folders i skolorna liksom på annat sätt har föreningen också propagerat för naturvett och miljövård.

Under en följd av år verkade i Kristianstad en särskild djurskyddsförening men då denna upplöstes 1947 upptog Naturskyddsföreningen dess verksamhet. Fram till 1967 handhades denna uppgift av en särskild sektion inom föreningen. Med Sveriges och Skånes Naturskyddsföreningar har också nära samverkan ägt rum, dels i form av kollektiv anslutning eller medlemsvärning, dels i form av gemensamma möten, exkursioner eller aktioner i vissa frågor. Även med Sveriges Fältbiologers Ungdomsförenings avdelning i staden har etablerats nära samarbete. Likaså har föreningen haft ett mycket gott samarbete med Kristianstads stad och dess olika institutioner, särskilt Parkförvaltningen och Hälsovårdsbyrån.

Kristianstads Naturskyddsförening kan nu se tillbaka på en halvsekel lång tillvaro, varunder mycket utträttats till skydd för traktens naturvärden och dess djurliv. Men fortfarande behövs kraftiga åtgärder inom detta område. När man bevittnar den fortgående förstörelsen och nedskräpningen i naturen och hör om illdåd mot fåglar och andra djur inser man väl, att en förening av detta slag har stora uppgifter att fylla.